

प्रक्रिया पदतर पद्धति

અર્થ

- ▶ CIMAએ આપેલી વ્યાખ્યા મુજબ, “જ્યાં માલ કે સેવા કોઈ સતત પ્રક્રિયાની શ્રેણીમાંથી પરિણમે છે અથવા પુનરાવર્તી કામગીરીમાંથી કે પ્રક્રિયામાંથી પરિણમે છે. અમુક મુદત દરમિયાન ઉત્પન્ન થયેલ એકમોની પડતરની સરેરાશ કાઢવામાં આવે છે.”
- ▶ જુદી જુદી પ્રક્રિયાઓના અંતે બહાર આવેલ તૈયાર માલની પડતર નક્કી કરવી એટલે પ્રક્રિયા પડતર પદ્ધતિ.

પ્રક્રિયા પડતર પદ્ધતિનો નીચેનાં ઉદ્યોગોમાં અમલ થાય છે:

- ▶ કાપડ ઉદ્યોગ
- ▶ ઓઈલ રિફાઇનરી
- ▶ સ્ટીલ ઉદ્યોગ
- ▶ સાબુ બનાવવાનો ઉદ્યોગ
- ▶ ખાંડ ઉદ્યોગ
- ▶ પ્લાસ્ટીક ઉદ્યોગ

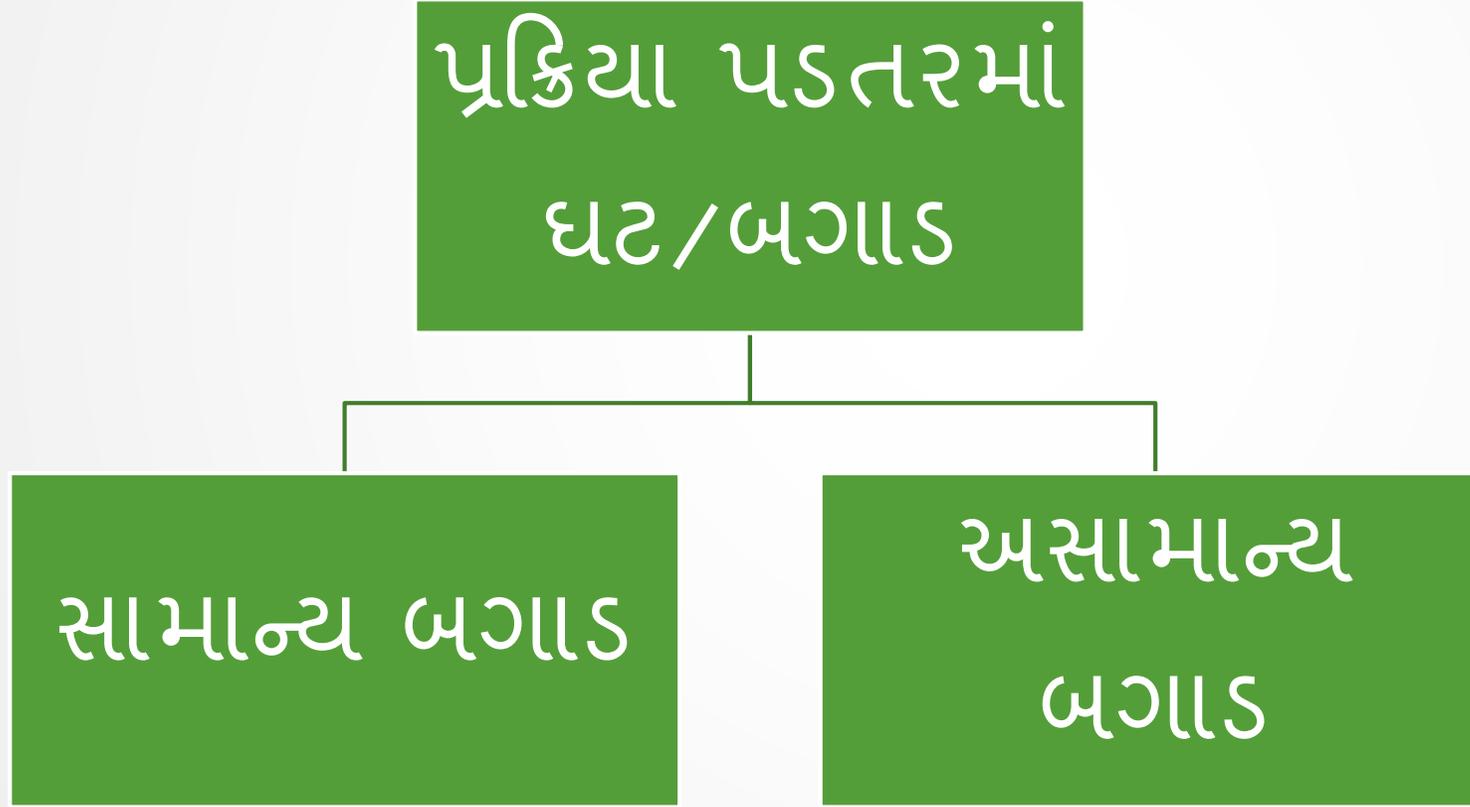
પ્રક્રિયા પડતરના લક્ષણો:

- ▶ ઉત્પાદન સતત હોય છે અને વિવિધ તબક્કામાંથી પસાર થઈને અંતિમ પેદાશ બને છે.
- ▶ એકમદીઠ પડતરએ સરેરાશ પડતર હોય છે.
- ▶ એક પ્રક્રિયાનો તૈયાર માલ બીજી પ્રક્રિયાનો કાચો માલ બને છે.
- ▶ પ્રક્રિયાનો ક્રમ ચોક્કસ હોય છે અને તે પહેલેથી નક્કી હોય છે.
- ▶ પ્રક્રિયામાં અમુક બગાડ કે ઘટ પડે છે.
- ▶ ઉત્પાદન પ્રક્રિયા દરમિયાન કેટલીક વાર સંયુક્ત પેદાશ કે ઉપપેદાશ પણ ઉદભવે છે.

પ્રક્રિયાનાં હિસાબો

- ▶ દરેક પ્રક્રિયા માટે એક અલગ ખાતું ખોલવામાં આવે છે.
- ▶ પ્રક્રિયા ખાતું તે પ્રક્રિયા અંગે થયેલ માલસામાન, મજૂરી અને અન્ય ખર્ચાથી ઉધારવામાં આવે છે.
- ▶ એક પ્રક્રિયાનો તૈયાર માલ બીજી પ્રક્રિયાનો કાચો માલ બને છે.
- ▶ છેલ્લી પ્રક્રિયાનો તૈયાર માલ તૈયાર માલ ખાતે લઈ જવામાં આવે છે.

પ્રક્રિયા પડતરમાં ઘટ અને બગાડ

સામાન્ય બગાડ

- ▶ માલસામાનની જે ઘટ વપરાતા માલસામાનનાં કોઈક આંતરિક ગુણોને કારણે અનિવાર્ય ગણાય છે તેને સામાન્ય ઘટ કહેવાય.
- ▶ આવો બગાડ બાષ્પીભવન, વગેરેથી થાય છે

અસામાન્ય બગાડ

- ▶ અસામાન્ય બગાડ કામદારની બેદરકારી, કામદારોની બિનકાર્યક્ષમતા, ઊતરતી કક્ષાનો માલસામાન વગેરે કારણો કે બીજી કોઈ માનવીય ભૂલને કારણે થાય છે.
- ▶ તે સામાન્ય બગાડ કરતાં વધારે બગાડ સૂચવે છે.

સામાન્ય બગાડની હિસાબી અસર

- ▶ સામાન્ય નુકસાન ઉત્પન્ન થયેલ એકમોની કિંમતમાં સમાવી લેવું જોઈએ.
- ▶ સામાન્ય નુકસાન દાખલ કરેલ એકમોનાં આધારે ગણવામાં આવે છે.
- ▶ કેટલીક વાર વજનમાં ઘટને કારણે સામાન્ય નુકસાન ઉદભવે છે.
- ▶ જો સામાન્ય બગાડનાં એકમોની ઊપજ કિંમત મેળવી શકાય એમ હોય તો તેની ઊપજ કિંમત પ્રક્રિયા ખાતે જમા લેવાય છે.

અસામાન્ય બગાડની હિસાબી અસર

- ▶ (a) સામાન્ય બગાડની ગણતરી કરો
- ▶ (b) નીચે આપેલ સૂત્ર મુજબ એકમદીઠ પડતર ગણો:

$$\text{એકમદીઠ પડતર} = \frac{\text{કુલ પડતર} - \text{સામાન્ય બગાડની કિંમત}}{\text{દાખલ કરેલ એકમો} - \text{સામાન્ય બગાડનાં એકમો}}$$

- ▶ (c) એકમદીઠ પડતરને અસામાન્ય બગાડનાં એકમો સાથે ગુણીને અસામાન્ય બગાડની કિંમત મળશે
- ▶ (d) અસામાન્ય બગાડનાં એકમો અને કિંમત પ્રક્રિયા ખાતાંની જમા બાજુએ નોંધવામાં આવે છે.
- ▶ (e) પ્રક્રિયા ખાતાંમાં બાકીની રકમ સામાન્ય એકમોની પડતર દર્શાવે છે.

- (f) અસામાન્ય બગાડનું ખાતું ખોલી અસામાન્ય બગાડનાં એકમો અને કિંમતને ઉધાર બાજુ પર દર્શાવવું. અસામાન્ય બગાડની વેચાણ ઉપજ અસામાન્ય બગાડ ખાતાંની જમા બાજુએ લખવામાં આવશે. બાકી રકમ નુકસાન દર્શાવશે જે પડતર નફા-નુકસાન ખાતે લઈ જવામાં આવશે.

અસામાન્ય વધારો

- ▶ કેટલીક વાર ઉત્પાદનની પ્રક્રિયા દરમિયાન સામાન્ય બગાડ કરતાં પણ ઓછો બગાડ થતાં સામાન્ય ઉત્પાદન કરતાં વધુ ઉત્પાદન થાય છે. આ વધારાનાં ઉત્પાદનને અસામાન્ય વધારો કહેવાય છે.
- ▶ જો ખરેખર બગાડ > સામાન્ય બગાડ , તેને અસામાન્ય નુકસાન કહેવાય
- ▶ જો ખરેખર બગાડ < સામાન્ય બગાડ , તેને અસામાન્ય વધારો કહેવાય

અસામાન્ય વધારાની હિસાબી નોંધ

- ▶ અસામાન્ય નુકસાનની જેમ જ અસામાન્ય વધારાની કિંમત શોધાય છે.
- ▶ અસામાન્ય વધારો પ્રક્રિયા ખાતાંની ઉધાર બાજુએ અને અસામાન્ય વધારા ખાતાની જમા બાજુએ દર્શાવવામાં આવે છે.
- ▶ જેટલા ઓછા એકમોનો બગાડ થયો તેટલા એકમોની ભંગાર ની ઉપજ મળશે નહિ. તેથી અસામાન્ય વધારાને કારણે ગુમાવેલી આ ઉપજ અસામાન્ય વધારા ખાતે ઉધારાશે. અસામાન્ય વધારા ખાતાની બાકી નફો સૂચવે છે જે નફા-નુકસાન ખાતે જમા કરવામાં આવે છે.

સંયુક્ત પેદાશનાં હિસાબો

- ▶ CIMA દ્વારા આપેલ વ્યાખ્યા મુજબ, “સંયુક્ત પેદાશ એટલે બે કે વધુ પેદાશો જે પ્રક્રિયા દરમિયાન જુદી પડે છે અને તે દરેક એટલું ઊંચું મૂલ્ય ધરાવે છે જેથી તેમને મુખ્ય પેદાશ તરીકે માન્ય ગણી શકાય.”
- ▶ ઉદાહરણ: પેટ્રોલિયમ ઉદ્યોગમાં પેટ્રોલ, ડીઝલ, કેરોસીન વગેરે સંયુક્ત પેદાશ છે.

સંયુક્ત ખર્ચની ફાળવણીની પદ્ધતિઓ

- ▶ ઉત્પાદનનાં જથ્થાના પ્રમાણમાં
- ▶ સાપેક્ષ વેચાણ મૂલ્યના પ્રમાણમાં
- ▶ એકમોની ભારિત સરેરાશનાં પ્રમાણમાં
- ▶ વિપરિત પડતર પદ્ધતિ
- ▶ એકમદીઠ વેચાણકિંમતનાં પ્રમાણમાં

ઉપપેદાશ

- ▶ CIMA એ આપેલ વ્યાખ્યા મુજબ, “ઉપપેદાશ એટલે કંઈક કિંમતની કોઈ પેદાશ, જે અન્ય કોઈ પેદાશનાં ઉત્પાદનમાં આનુષંગિક રીતે ઉત્પન્ન થાય છે.”

ઉપપેદાશની હિસાબી નોંધ

- ▶ બજાર મૂલ્યની પદ્ધતિ
 - ▶ પ્રમાણ પડતર પદ્ધતિ
 - ▶ અવેજી વસ્તુની પડતર
 - ▶ ટેકનિકલ બાબતોને આધારે
 - ▶ વિપરીત પડતર પદ્ધતિ
- ▶ જ્યારે ઉપપેદાશ ખૂબ નજીવી કિંમતની હોય ત્યારે તે અંગે અલગ પડતર ગણવાનું કે તે અંગે કોઈ હિસાબો રાખવાનું પરવડે નહિ. તેથી તેની ઉપજને ધંધાની અન્ય આવક ગણી નફાનુકસાન ખાતે જમા કરી દેવામાં આવે છે.